

УДК 94(477.83-22):[061.2:37.014.5]“1832/1890”

ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНЕ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ У с. МУЖИЛОВИЧИ НА ПОЧАТКУ XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX ст.

Андрій ЦЕБЕНКО

Львівський національний університет ім. І. Франка,
кафедра історичного краєзнавства

Проаналізовано стан народного шкільництва, зародження та діяльність громадських й культурно-просвітницьких товариств “Просвіта”, “Рідна Школа”, “Союз Українок”, “Народний Дім”, “Сокіл” та ін. Розкрито форми та методи освітньо-культурного життя села.

Ключові слова: школа, читальня, товариства, гуртки, просвітництво.

Осмилення поняття національної пам’яті є одним із найважливіших завдань української науки та освіти, надважливим стратегічним принципом захисту національного культурного простору в умовах військової та інформаційної агресії. У формуванні національної самосвідомості українського народу важливе значення має звернення до його історичних коренів, повернення до призабутих цінностей. Назріла потреба конструктивно-критичного і творчого осмилення позитивного досвіду минулого. Це спонукає вивчати здобутки шкільництва, культурно-громадських організацій і товариств та просвітницьких (клуби, Народні Доми, бібліотеки) закладів кінця XIX – початку XXI ст., зокрема у справі національно-культурного відродження.

Актуальність цієї тематики визначається не лише потребами краєзнавства, а й продиктована розвитком усієї історичної науки. Вивчення регіонального освітянського та громадського життя є вагомим, оскільки дає можливість збагатити уяву дослідників про його місцеву специфіку розвитку. Актуалізує тему й те, що освітньо-культурне та громадське життя в с. Мужилівцях пов’язане з минулим трьох націй: українців, німців і поляків.

Об’єктом дослідження є школа, культурно-просвітницькі та громадські товариства в с. Мужилівцях (тепер Яворівського району, Львівської області) наприкінці XIX – першій половині XX ст. Мета – дослідити основні етапи розвитку школи, культурно-просвітницьких та громадських товариств в Мужилівцях, розкрити їх значимість для формування національної самосвідомості.

Тема досліджується вперше. Всебічний аналіз архівних матеріалів дозволив вивчити та зрозуміти складність історичних реалій, в яких перебувало західноукраїнське село у досліджуваній період, зокрема в розвитку шкільництва та просвіти.

Перші письмові відомості про відкриття школи в Мужилівцях-Колонії¹ належать до кінця XVIII ст. (1785 р.), а про парафіяльну українську школу в с. Мужилівцях уперше згадується на початку XIX ст.²

На 1824 р. школа в колонії мала статус тривіальної, а вчителем був Домінік Баранек³. На Яворівщині тривіальні школи в цей період діяли ще в Яворові та Краківці. Інші історичні джерела теж підтверджують, що станом на 12 січня 1877 р. в Мужилівцях-Колонії існувала “кільканадцять десятків років школа з одним вчителем”⁴. Вона містилася в дерев’яному будинку з кімнатою для навчання та приміщеннями для вчителя. Школа мала 1 морг саду і 3 морги городу, з яких щорічний дохід становив 50 зл.

Парафіяльна українська школа в селі діяла окремо. Перша згадка про неї датується 1835 р.⁵. Тоді вчителем працював Даніель Дочкоч. Відвідувало школу в 1837 р. – 8 учнів, 1851 р. – 31, 1852 р. – 29, 1853 р. – 40, 1854 р. – 29, 1855 р. – 30, 1857 р. – 10, 1858 р. – 30, 1860 р. – 20. Від 1851 р. до 1860 р. вчителем працював дяк Юрій (Георгій) Бардадин. Йому платили 22 ринські⁶ 42 крайцари⁷ на рік. Від 1861 р. до 1872 р. (за винятком декількох років) сільська школа не функціонувала. У 1872 р. її приєднали до німецької школи на колонії. Відвідуваність сільських дітей складала: 16 у 1878/1879 н. р., 51 у 1879/1880 н. р., 31 у 1880/1881 н. р.)⁸.

Відтак 30 вересня 1877 р. Мужилівська сільська гміна звернулася з проханням до Крайової шкільної ради роз’єднати спільну для колонії і села школи та створити окрему для села. У листі, зокрема, відзначалося, що “приєднання у 1872 р. сільської школи до колонії не дало результату. Навчання проводилося німецькою мовою і то один урок вдень”⁹.

Гміна просила роз’єднати школу, створити окрему в селі, підвищити її матеріальну безпеку і надати вчителя: “Якщо Висока Шкільна Рада не зможе надати вчителя, то дозвольте найняти вчителя за кошти гміни, оскільки приміщення для школи на стадії викінчення”¹⁰.

Дня 13 липня 1882 р. сільська гміна звернулася до Крайової шкільної ради з проханням надати вчителя до школи, позаяк будівництво приміщення для неї завершено. Прохання гміна мотивувала тим, що “село удвічі більше за колонію. Сільські діти ходять далеко до школи, в якій не отримують жадних знань через викладання німецькою мовою”¹¹.

Представники гміни просили Вищу крайову раду надати вчителя, який би навчав дітей їх рідною мовою. Підписали звернення Іван Баран, Пилип Радюк, Олекса Гарасим, Микола Процик, Матвій Бубісь, Іван Лаврик, Петро Наконечний, Стефан Шаловило, Андрій Шаловило та Степан Кісіль. Рада дала дозвіл створити окрему школу для с. Мужилівичі 15 вересня 1882 р. і доручила листом від 1 жовтня 1882 р. керівництву Яворівської шкільної округи виконати її рішення¹².

Згідно з принципом загальної шкільної повинності навчатися повинні були у 1881/82 навчальному році 107 дітей (58 хлопців і 49 дівчат), у 1882/83 н. р. – 131 дитина (75 хлопців і 56 дівчат), у 1883/84 н. р. – 115 дітей (66 хлопців та 49 дівчат)¹³. Записалося до школи і відвідувало її у 1881/82 н. р. 23 дитини

(19 хлопців і 4 дівчини), в 1882/83 н. р. – 49 дітей (39 хлопців і 10 дівчат), а в 1883/84 н. р. – 38 дітей (31 хлопець та 7 дівчат)¹⁴.

Наприкінці XIX ст. Крайова шкільна рада провела реорганізацію шкіл у Мужилівичах. Розпорядженням від 22 лютого 1885 р. вона зобов'язала гміну Мужилівичі-Колонія покривати 15% витрат на утримання школи¹⁵. Згідно з постановою від 22 листопада 1894 р. відбулася реорганізація школи в с. Мужилівичі. Сільська гміна і панський двір мали покривати всі видатки на утримання школи. Рада виділяла 10 корон щорічно на крейду, губки, чорнило та інші потреби¹⁶. Станом на 1909 р. у двокласовій сільській школі навчалося 165 дітей¹⁷. Навчання велося українською мовою. Управителем школи в 1921 р. був Іван Літинський. Тоді там навчалося 150 дітей¹⁸.

У міжвоєнний період Мужилівичі, як і вся Західна Україна, були у складі Польської держави. Українці зазнавали соціального, національного та культурно-релігійного гніту. Польський уряд втілював у життя політику денаціоналізації, знищення джерел культури українського народу. Мова утискувалася, звужувалася сфера її вживання. В державних установах, у суді, на пошті, телеграфі функціонувала польська мова. Освітня політика теж проводилася без урахування національних інтересів українців. Закони 1919, 1922, 1924, 1930, 1932 рр. мали колонізаційну спрямованість. Зокрема, закон 1924 р. передбачав утворення двомовних шкіл. Відтак 3 вересня 1934 року уряд заборонив вживати назву Україна, а історичну назву Галичина замінив на “Східна Малопольща”. З року в рік зменшувалась кількість українських шкіл. Мужилівичська “Просвіта” боролася за викладання у школі українською мовою.

Газета “Свобода” (Львів) 2 жовтня 1932 р. писала, що “Мужилівичські батьки провели страйк шкільної дітвори з приводу того, що в чисто українському селі стала вчителькою полька, яка “ні в зуб не вміє української мови (навіть “Отчешашу!”) ... Батьки Мужилівич перемогли. До села повертається дотеперішня вчителька українка”¹⁹.

У Західній Україні на початок 1939 р. залишилася 461 українська школа, на противагу 3662 у 1918 р. Антиукраїнська спрямованість в освіті також віддзеркалювалася у кадровій політиці польського уряду. В кожній школі серед учителів був один поляк, який інформував Крайову Шкільну Раду про діяльність вчителів українців. Зокрема, у 1939 р. директором школи в Мужилівичах був поляк Коростенскі. У передвоєнний період працювали в селі вчителі-українці Юлія Мазур, Стефанія Пагута, Розалія Бриттан та ін. Школа діяла і під час німецької окупації. Її очолювала Ярослава (Розалія) Балагуш (Бриттан). Для німців-переселенців у роки війни функціонувала окрема школа на колонії²⁰.

Крім школи, осередками суспільного та національно-культурного життя були просвітницькі та господарські товариства. Наприкінці XIX – початку XX ст. спостерігалась їх активна та багатогранна діяльність. У Мужилівичах мали свої філії “Просвіта”, “Рідна Школа”, “Союз Українок”, “Сокіл”, “Сільський Господар”, Український кооперативний банк “Народний Дім” та ін.

Читальня “Просвіти” розпочала діяльність у Мужилівцях 20 березня 1892 р.²¹ Її засновником і головою був парох села о. Мирон Літинський. Львівська “Просвіта” переслала до читальні 50 примірників книг. Спочатку вона знаходилася в невеликій хаті, яку надавав Іван Лаврик. Згодом громада вибудувала нове приміщення, яке 19 січня 1895 р. було освячене. Записалось до читальні 23 мешканці села. На зборах 11 квітня 1893 р. головою читальні обрали о. Мирона Літинського, писарем – Івана Мазура, касиром – Івана Лаврика, бібліотекарем – Івана Яремія.

У різні роки бібліотека мала від 150 до 250 примірників книжок і комплектів газет й журналів (“Свобода”, “Діло”, “Рада”, “Посланник”, “Поступ”, “Господар-Промисловець”, “Народна Справа”, “Українське Слово” та ін.). В кінці 1907 р. “Просвіта” мала в Галичині 39 філій і нараховувала 1379 членів²². Основою просвітницької діяльності стало заснування читалень, яких у 1907 р. було 148, серед них і в Мужилівцях. “Члени читальні сходилися щонеділі і свята, читали часописи і обговорювали різні справи господарські і політичні”, – зазначалось у звіті Мужилівської читальні за 1908 р.²³ Активізації роботи читальні сприяло обрання 12 червня 1931 р. її головою пароха Косьми Малика²⁴. Станом на 1932 р. членський внесок читальні складав 1 злотий. Найбільше читали книжок на історичну і господарську тематику.

У міжвоєнні роки на Яворівщині розпочинали нові та продовжували активну діяльність старі громадсько-культурні товариства. Найефективнішою виявилася діяльність “Просвіти”. Організація проводила святкові вечори, присвячені Шевченковим роковинам, боролася за викладання у школі українською мовою. При Мужилівській “Просвіті” діяв театральний гурток (28 осіб), яким керував Петро Яремій та хор (35 осіб) під керівництвом Івана Андрущишина. Читальня

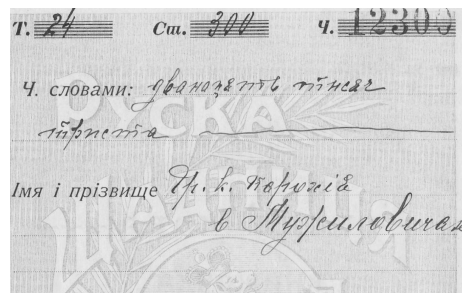

Хор с. Мужилівчч (1928)

У другому ряді (зліва направо) – п’ятий – парох Косьма Малик,
шостий – регент хору Іван Андрущишин

організувала курси для неграмотних. Їх вів випускник Перемишльської гімназії Андрій Гайдукевич²⁵. У 1932 р. на курсах навчалося 16 осіб. “Просвіта” також проводила заходи з нагоди різних подій української державності.

Вагомий внесок у справу інтенсифікації громадського життя в Галичині зробило освітньо-культурне товариство “Рідна Школа”. 1 вересня 1927 р. 10 осіб з села Мужилівичі звернулися до Головної управи “Рідної Школи” Українського Педагогічного Товариства про заснування гуртка “Рідна Школа” ім. Тараса Шевченка²⁶. Дня 3 вересня 1927 р. Головна управа затвердила його Статут²⁷.

Засновниками осередку були Ігнатій Фредеркевич, Андрій Гайдукевич, Григорій Андрущишин, Іван Радюк, Павло Дусик, Іван Андрущишин, Андрій Качмар, Онуфрій Радюк, Григорій Гілевич і Михайло Стець²⁸. Головою гуртка став парох села о. Косьма Малик, заступником – Іван Шевчик, скарбником – Михайло Яремій. Станом на 31 серпня 1934 р. гурток в Мужилівичах ще активно діяв²⁹.

Значна увага на Яворівщині приділялася облаштуванню господарського життя. Ще в 1902 р. громада заснувала позичкову касу з капіталом 1000 корон. Мужилівичська парафія в 1915 р. мала в “Рускій Щадниці” 200 корон на рахунок під 4,5% річних³⁰. На 1923 р. в селі працювала кооперативна спілка “Єдність”, Спілка ощадности та позичок системи Райфайзена під патронатом держави³¹.

Дня 28 серпня 1925 р. в Мужилівичах-Колонії почав діяти перший на Яворівщині осередок “Спілки німців-католиків Малопольщі (СНКМ)”. Головою осередку був Л. Вагнер. У 1926 р. в Мужилівичах розпочали діяльність два добровільні пожежні товариства: українське і польське. Їх Статути були затверджені 20 вересня (с. Мужилівичі)³² і 26 вересня (Мужилівичі – Колонія)³³. Засновниками українського осередку були Петро Гарасим, Іван Андрущишин, Петро Радюк, Григорій Андрущишин, Михайло Стець, Михайло Дида.

Наприкінці 1928 р. в Мужилівичах-Колонії розпочав свою діяльність осередок польської молодіжної організації “Союз народної молоді”. Його Статут затверджено 30 листопада 1928 р.³⁴ Головою осередку став Ян Герат. Того ж 1928 р на колонії відкрито Німецький Дім. Від 1931 р. при ньому почав діяти молодіжний осередок СНКМ. Від 1934 р. є відомості про німецьку бібліотеку в Мужилівичах, яка знаходилася у домі Томаса Йоста. Станом на 1936 р вона нараховувала 264 книги. Бібліотекарем був Томас Йост.

Відтак, 29 липня 1936 р. в Мужилівчач-Колонії зареєстровано осередок німецького Товариства “Взаємодопомоги власників худоби”³⁵. В селі діяв осередок товариства “Сільський Господар”. Його статут 3 лютого 1934 р. зареєстрований у відділі Крайового уряду у Львові³⁶. Головою осередку став парох о. Косьма Малик, заступником голови – Степан Міхоцький, секретарем – Петро Андрущишин, скарбником – Іван Бубісь, головою ревізійної комісії – Павло Дусик³⁷.

Улітку 1937 р. сільська молодь виявила бажання створити осередок спортивного товариства “Луг”. Староста Яворівського повіту Слугоцькі відповів відмовою. Її він обґрунтував 30 червня 1937 р. у листі до воєводського уряду у Львові. Відмову зареєструвати осередок староста мотивував тим, що в Мужилівчач “українці є добре зорганізовані і мають такі товариства: Читальню Просвіти, гурток Педагогічного Товариства Рідної Школи, гурток Союзу Українок, Кооперативну Спілку, Касу Стефчика і гурток Крайового Товариства Сільський Господар”³⁸. Далі староста відзначав, що ці “організації як і всі українці під впливом націоналістичних українських чинників, неприхильно ставляться до всього що є польське. ... Коли в 1932 р. на посаду вчителя була призначена полька, під впливом агітації націоналістів українці застрайкували і певний час не посилали дітей до школи, вимагаючи звільнення цієї вчительки”³⁹.

Страйк тривав до того часу, поки Крайова Шкільна Рада не призначила до села вчительку-українку. Однак, попри позицію Яворівського старости, воєводський уряд через рік, 3 серпня 1938 р., зареєстрував осередок “Лугу” в Мужилівчач⁴⁰. Керівництво доручили Андрієві Гайдукевичу, Петрові Андрущишину і Пилипові Шевчику.

Луговики організували після жнив фестини. Дозвіл на їх проведення надавав Яворівський магістрат, перед тим ретельно ознайомившись зі сценарієм. Фестини проводили в центрі села. Площу обводили жовто-синіми прапорами. Вхід був платний. Грала запрошена духовна оркестра, проводились різні змагання, забави, танці. Працював буфет, в якому мали право торгувати тільки продавці-українці.

Громадсько-політичний відділ Львівського воєводського управління 31 січня 1935 р. зареєстрував в Мужилівчач гурток “Союзу Українок”⁴¹. Його очолила Марія Малик, заступником обрали Марію Булу, секретарем – Параскеву Радюк, касиром – Анну Дусик.

Відтак, 8 червня 1938 р. розпочав свою діяльність гурток Українського гігієнічного товариства⁴². До складу керівництва входили: о. Косьма Малик, Григорій Шалавило, Іван Андрущишин.

У роки Другої світової війни відродилося, перерване більшовицькою окупацією, українське церковне, громадсько-культурне та освітнє життя. Передовсім відновили свою діяльність просвітницькі осередки та читальні, які проводили різні заходи щодо відзначення пам’ятних дат з історії українського народу. Проте досить скоро німецькі окупанти уподібнились у національній політиці до більшовиків, заборонивши все, що було пов’язане з ідеєю української державности.

Як видно, освітньо-культурне життя в Мужилівцях розвивалося у відповідності до суспільно-політичних реалій. У монархії Габсбургів були умови для розвитку шкільництва та просвітництва. У міжвоєнні роки всі суспільно-культурні процеси визначала політика польського уряду, спрямована на колонізацію. Виразниками українського національного життя стали політичні, громадські та освітньо-культурні об'єднання і товариства. Значної уваги вони приділяли просвітницькій роботі серед селян. У воєнні роки школа і культура підпорядковувались українській національній ідеї.

CULTURAL, EDUCATIONAL AND SOCIAL LIFE IN MUZHYLOVYCHI VILLAGE IN THE EARLY XIX – FIRST HALF OF XX CENTURIES

Andriy TSEBENKO

Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Local History

The author analyzed the condition of the national school system in the village, the creation and activity of public, cultural and educational societies: “Prosvita”, “Ridna Shkola”, “Union of Ukrainian Woman”, “Narodnyy Dim”, “Sokil” and others. Forms and methods of educational and cultural life of the village were shown.

Key words: school, library, societies, clubs, education.

---

¹ Мушельовіц (Мужилівичі-Колонія) – поселення, засноване австрійським урядом у 1783 р. для німців-колоністів поруч із селом Мужилівичі.

² ЦДІАЛ. Ф. 134. Оп. 2. Спр. 38. – Арк. 7-8.; Schematismus universi venerabilis cleri Dioeceseos graeco catholicae Premisliensis. – Premisliäe, 1835. – S. 36.

³ Status scholarum nationalium in diocesi premisliensi // Schematismus universi cleri dioeceseo Premisliensis. – Premisliäe, 1824. – Сторінки без нумерації.

⁴ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2090. – Арк. 3.

⁵ Schematismus universi venerabilis cleri Dioeceseos graeco catholicae Premisliensis. – Premisliäe, 1835. – S. 36.

⁶ Ринський (ренський) – назва австрійського гульдена на західноукраїнських землях, які перебували під владою Австрії (від 1867 р. – Австро-Угорщини).

⁷ Крайцер (монета) – розмінна грошова одиниця, що була в обігу на території деяких країн, зокрема в Австрійській, Австро-Угорській імперіях, в т. ч. Королівстві Галичини та Володимирії.

⁸ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 26.

⁹ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 23.

¹⁰ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 23.

¹¹ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 2.

¹² ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 4.

¹³ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 17.

¹⁴ ЦДІАЛ. Ф. 178. Оп. 2. Спр. 2151. – Арк. 17.

¹⁵ ЦДІАЛ. Ф. 165. Оп. 2. Спр. 2485. – Арк. 2.

¹⁶ ЦДІАЛ. Ф. 165. Оп. 2. Спр. 2420. – Арк. 7.

¹⁷ ЦДІАЛ. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3917. – Арк. 22.

¹⁸ ЦДІАЛ. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3917. – Арк. 24.

- ¹⁹ Мала вчити дітей, а діти її не розуміють // Свобода. – Львів, 1932. – Чис. 37. – 2 жовтня. – С. 3.
- ²⁰ ДАЛО. Ф. Р-35. Оп. 12. Спр. 324. – Арк. 1–3.
- ²¹ ЦДІАЛ. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3917. – Арк. 1,3.
- ²² Товариство “Просвіта” // Діло. – Львів, 1908. – 8 червня. – С. 1.
- ²³ ЦДІАЛ. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3917. – Арк. 20.
- ²⁴ Дописи // Українське Слово. – Яворів, 1932. – Чис. 12 (82). – С. 4.
- ²⁵ ЦДІАЛ. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3917. – Арк. 33.
- ²⁶ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 8888. – Арк. 2.
- ²⁷ ЦДІАЛ. Ф. 206. Оп. 1. Спр. 1828. – Арк. 1.
- ²⁸ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 8888. – Арк. 2.
- ²⁹ ЦДІАЛ. Ф. 206. Оп. 1. Спр. 1828. – Арк. 2–3.
- ³⁰ Вкладкова книжечка Рускої шадниці / Архів Мужиловицької Свято-Михайлівської православної парафії. – С. 2, 6, 7.
- ³¹ ЦДІАЛ. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3917. – Арк. 24.
- ³² ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 3970. – Арк. 2–3.
- ³³ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 3969. – Арк. 10.
- ³⁴ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 3900. – Арк. 2.
- ³⁵ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 3902. – Арк. 3.
- ³⁶ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 8155. – Арк. 2.
- ³⁷ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 8155. – Арк. 3.
- ³⁸ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 9858. – Арк. 1.
- ³⁹ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 9858. – Арк. 1.
- ⁴⁰ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 9858. – Арк. 5.
- ⁴¹ ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 9211. – Арк. 2.
- ⁴² ДАЛО. Ф. 1. Оп. 53. Спр. 3899. – Арк. 1.